

วารสารธรรมเพื่อชีวิต

JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE

ISSN: 2822-048X

<https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

Academic Article

The Concept of “Water” According to Buddhist Philosophy

มโนทัศน์เรื่อง “น้ำ” ตามแนวพุทธปรัชญา

Paisin Pongpha^{1*}, PhramahaNiti Thiradhammo (Phromkhaw)²Bunruam Khammuangsaen³, Siriporn Krongcheep⁴ & Kitsuchin Ponsen⁵ไพลิน ป้องภา^{1*}, พระมหานิติ ธีรธมฺโม (พรมขาว)²บุญร่วม คำเมืองแสน³, สิริพร ครองชีพ⁴ & กฤตสุชิน พลเสน⁵

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Paisin Pongpha*

ไพลิน ป้องภา*

Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Thailand.
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Email: paisinpongpha@gmail.com

2. PhramahaNiti Thiradhammo (Phromkhaw)

พระมหานิติ ธีรธมฺโม (พรมขาว)

Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Thailand.
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Email: niti.thira@gmail.com

3. Bunruam Khammuangsaen

บุญร่วม คำเมืองแสน

Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Thailand.
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Email: bunr.kham@gmail.com

4. Siriporn Krongcheep

สิริพร ครองชีพ

Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Thailand.
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Email: siri.krong@gmail.com

5. Kitsuchin Ponsen

กฤตสุชิน พลเสน

Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Thailand.
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Email: Kitsuchin.pon@mbu.ac.th

คำสำคัญ:

มโนทัศน์, น้ำ, พุทธปรัชญา

Keywords:

Concept, Water, Buddhist Philosophy

ABSTRACT

This academic article aims to study the concept of “water” according to Buddhist philosophy. From the study, it was found that water is a very important factor for the survival of living beings. Water makes natural resources survive. Water is the source of all types of living things. In Buddhist philosophy, water resources, water sources, and streams are promoted. That is, the Lord Buddha prescribed a rule prohibiting monks from excreting waste into rivers and streams. In the Sekhiyawat, the Lord Buddha instructed monks to always be aware not to excrete waste, such as feces, urine, and spitting into rivers and canals. That is, to reduce the amount of waste in rivers and canals, to make them clean and suitable for consumption and consumption, in order to conserve nature and the environment. Rivers and canals are resources that are important to the lives of all humans and animals. Buddhist philosophy focuses on understanding the role and meaning of water in religious and cultural contexts. Water is used as a symbol of purity, cleansing, and impermanence (anicca), reflecting important principles in Buddhism, likening a calm mind to still water and the purification of the mind. In addition, water plays an important role in religious ceremonies and royal ceremonies, such as the water pouring ceremony, bathing the Buddha’s relics, and the coronation water.

ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย
Thai Journal Citation Index Centre<https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

Article history:

Received: 11/03/2025

Revised: 23/03/2025

Accepted: 01/04/2025

Available online: 26/07/2025

How to Cite:

Pongpha et al. (2025). The Concept of "Water" According to Buddhist Philosophy. *Journal Dhamma for Life*, 31(3), 15-26.

which helps to enhance auspiciousness and sacredness. This study also points out the application of water in daily life, both in terms of meditation practice and environmental conservation according to Buddhist principles.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามโนทัศน์เรื่อง “น้ำ” ตามแนวพุทธปรัชญา จากการศึกษาพบว่า น้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งสำหรับความอยู่รอดของเหล่าสัตว์มีชีวิต น้ำ ทำให้แหล่งธรรมชาติดำรงอยู่ได้ น้ำเป็นบ่อเกิดของสิ่งมีชีวิตทุกประเภท ในพุทธปรัชญาได้ส่งเสริมทรัพยากรน้ำ แหล่งน้ำ ลำธาร คือ ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามพระภิกษุทั้งหลายขับถ่ายของเสียลงในแม่น้ำลำธาร ในเสขียวัตถะพระพุทธรูปเจ้าทรงให้พระภิกษุมีความสำนึกอยู่เสมอว่า ไม่ขับถ่ายของเสีย ได้แก่ อุจจาระ ปัสสาวะ และบ้วนขะหลงในแม่น้ำลำคลอง คือ ลดปริมาณของเสียในแม่น้ำลำคลอง ทำให้แม่น้ำลำคลองสะอาดเหมาะแก่การอุปโภคและบริโภค เพื่อเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม่น้ำ ลำคลอง ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อชีวิตมวลมนุษย์ และสัตว์ทั้งหลาย พุทธปรัชญามุ่งเน้นการทำความเข้าใจบทบาทและความหมายของน้ำในบริบททางศาสนาและวัฒนธรรม น้ำถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ การชำระล้าง และความไม่เที่ยง (อนิจจัง) สะท้อนหลักธรรมสำคัญในพุทธศาสนาเปรียบจิตใจที่สงบเหมือนน้ำนิ่ง และการชำระล้างจิตใจให้บริสุทธิ์ นอกจากนี้ น้ำยังมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมทางศาสนาและพระราชพิธี เช่น พิธีกรวดน้ำ สรงน้ำพระธาตุ และน้ำราชาภิเษก ที่ช่วยเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลและความศักดิ์สิทธิ์ การศึกษานี้ยังชี้ให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้น้ำในชีวิตประจำวัน ทั้งในด้านการฝึกสมาธิและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรม

บทนำ

มนุษย์มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับน้ำเพราะน้ำเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงให้มนุษย์ดำรงชีวิตรอด น้ำจึง เปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของมนุษยชาติ ในอดีตนั้นการกำเนิดของเมืองต่างๆ ล้วนเป็นการกำเนิด จากพื้นที่ที่ใกล้น้ำทั้งสิ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าน้ำเป็นสิ่งจำเป็นต่อการกำเนิดและการดำรงอยู่ นอกจากนี้ น้ำยังสัมพันธ์กับการชะล้าง การทำลาย และการสิ้นสุด โดยจะเห็นได้จากตำนานน้ำท่วมโลก ทั้งใน ตำนานของเมโสโปเตเมีย กรีก และอินเดีย ที่กล่าวถึงประเด็นเกี่ยวกับน้ำท่วมโลก (Deluge) คือการ ชำระล้างคนชั่วให้หมดไปจากโลก ในเชิงสัญลักษณ์น้ำคือเครื่องชำระสิ่งสกปรกให้หมดไปการอาบน้ำก็ คือการชำระล้างร่างกายให้สะอาดเฉกเช่นเดียวกับการทำให้โลกนี้สะอาดปราศจากคนชั่วก็ต้องใช้อุทกภัยในการชำระล้าง (ตรงใจ หุตางกูร, 2554) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าน้ำเป็นสัญลักษณ์ของ การเกิด การตั้งอยู่ และการสิ้นสุดของมนุษย์

น้ำเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่มีความสำคัญทั้งในระดับปรากฏการณ์ทางกายภาพและระดับสัญลักษณ์ทางจิตวิญญาณในพุทธปรัชญา โดยแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างโลกวัตถุกับโลกจิตใจอย่างลึกซึ้ง ดังปรากฏชัดในหลายแง่มุม ความสำคัญในฐานะปัจจัยทางกายภาพน้ำจัดเป็นหนึ่งในมหาภูตรูป 4 ประการ (ดิน น้ำ ไฟ ลม) ที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของสรรพชีวิต พระพรหมคุณาภรณ์(2559: 78) อธิบายว่า “น้ำเป็นธาตุสำคัญที่หล่อเลี้ยงร่างกายมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งปวง” โดยมีบทบาทสำคัญในหลายด้าน ในทางวิทยาศาสตร์พุทธศาสนา พระ

ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย
Thai Journal Citation Index Centre

<https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

พุทธองค์ทรงตรัสไว้ในอังคุตตรนิกายว่า “น้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ สัตว์ และพืช” (พระไตรปิฎก เล่ม 20) ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่แสดงให้เห็นว่าร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยน้ำถึง 70% พระธรรมปิฎก (2548: 45) ยังได้อธิบายในงานเขียนเรื่องการแพทย์แผนพุทธว่า “น้ำเป็นธาตุสำคัญในการรักษาสมดุลร่างกาย เมื่อธาตุน้ำในร่างกายเสียสมดุลย่อมนำไปสู่โรคร้ายต่าง ๆ” โดยเฉพาะโรคที่เกิดจากความร้อนในร่างกาย เกินปกติ ในมิติทางจิตวิญญาณ น้ำถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ที่ลึกซึ้งหลายประการ ดังนี้

1) สัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์และการชำระล้าง น้ำเป็นสื่อกลางสำคัญในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระธรรมกิตติวงศ์ (2550: 112) อธิบายว่า “พิธีสงฆ์น้ำพระเป็นสัญลักษณ์ของการชำระกิเลสและบาปทั้งปวงนอกจากนี้ยังพบในพิธีรดน้ำดำหัวที่แสดงถึงการเริ่มต้นใหม่ด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ สัญลักษณ์ของจิตที่ฝึกดีแล้วในธรรมบท (พุทธทาสภิกขุ, 2545: 67) กล่าวไว้ว่า “จิตที่ฝึกดีแล้วย่อมนำสุขมาให้ ดุจน้ำไหลจากที่สูงสู่ที่ต่ำ” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าน้ำที่ไหลอย่างสงบเป็นตัวแทนของจิตใจที่มีสมาธิและปัญญา

2) สัญลักษณ์ของหลักอนิจจัง พระพรหมคุณาภรณ์ (2559: 145) อธิบายว่า “การเปลี่ยนแปลงสถานะของน้ำจากของแข็งเป็นของเหลวและก๊าซ สะท้อนถึงความไม่เที่ยงของสังขารทั้งปวง” ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญในพุทธศาสนา

3) การบูรณาการทั้งสองมิติ ความสำคัญของน้ำทั้งสองมิตินี้แสดงให้เห็นถึงปรัชญาพุทธที่มองโลกอย่างองค์รวม โดยไม่แยกส่วนระหว่างวัตถุกับจิตใจ ดังที่พระพุทธองค์ทรงใช้น้ำเป็นอุทาหรณ์สอนธรรมะในหลายโอกาส ทั้งในแง่ของความเป็นจริงทางกายภาพและความหมายเชิงจิตวิญญาณ

น้ำจึงไม่เพียงเป็นปัจจัยดำรงชีวิต แต่ยังเป็นครูที่สอนให้มนุษย์เข้าใจสัจธรรมของชีวิต ทั้งในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความเข้าใจในธรรมชาติของจิตใจตนเอง

ความหมายของน้ำ

น้ำมีความหมายหลากหลายทั้งในเชิงกายภาพ สัญลักษณ์ ปรัชญา จิตวิญญาณ และนิเวศวิทยา แต่ละความหมายสะท้อนถึงบทบาทและความสำคัญของน้ำในชีวิตมนุษย์และธรรมชาติ การเข้าใจความหมายเหล่านี้ช่วยให้เราตระหนักถึงคุณค่าของน้ำและความจำเป็นในการรักษาทรัพยากรน้ำให้ยั่งยืน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษ ผู้วิจัยขอเสนอความหมายของน้ำเป็น 2 ลักษณะ คือ

ความหมายโดยทั่วไป พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า น้ำ ไว้ดังนี้ น้ำเป็นค่านาม มีสารประกอบซึ่งมีองค์ประกอบเป็นธาตุไฮโดรเจนและออกซิเจนในอัตรา สวน 1: 8 โดยน้ำหนัก เมื่อบริสุทธิ์มีลักษณะเป็นของเหลวใส ไม่มีสี กลิ่น รส มีประโยชน์มาก เช่น ใช้น้ำดื่ม ชำระล้างสิ่งสกปรก โบราณถือเป็นธาตุ 1 ในธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ไซเรียกสิ่งอื่นที่มีลักษณะเป็นน้ำหรือเหลวเหมือนน้ำ เช่น น้ำตา น้ำปลา น้ำพริก น้ำส้ม โดยปริยาย หมายถึงคุณสมบัติที่ถือว่าเป้นสาระของสิ่งที่กล่าวถึง เช่น น้ำคำ น้ำใจ น้ำพักน้ำแรง น้ำมือ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

ความหมายตามรูปศัพท์ทางบาลีไวยากรณ์ ในภาษาบาลี คำว่า น้ำ ใช้คำว่า อปฺป(อป) หรือ อุทก (อุทก) ซึ่งมีรากศัพท์และความหมายดังนี้:

อปฺป (อป): มาจากธาตุ อปฺป แปลว่า ไป หรือ เคลื่อนที่ หมายถึงสิ่งที่ไหลไปได้ เช่น น้ำ

อุทก (อุทก): มาจากธาตุ อุทฺ แปลว่า เปียก หรือ ชุ่ม หมายถึงสิ่งที่ทำให้ชุ่มหรือให้ความชื้น

ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา น้ำมักถูกกล่าวถึงในบริบทของธาตุทั้งสี่ (มหาภูตรูป 4) ซึ่งประกอบด้วย

1. ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน)
2. อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ)
3. เตโชธาตุ (ธาตุไฟ)
4. วาโยธาตุ (ธาตุลม)

น้ำ ในพุทธประวัติสำคัญ

น้ำกับการประสูติ

ดังที่ทราบกันดีว่าเจ้าชายสิทธัตถะผู้ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ประสูติ ณ สวนลุมพินี ซึ่งอยู่กึ่งกลางระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวทหะ โดยที่ทั้งสองเมืองนั้นเป็นเมืองของพระญาติฝ่ายพระราชบิดาและพระราชมารดาตามลำดับ ครั้นนั้นนั้นพระนางสิริมหามายามีความประสงค์จะเสด็จกลับกรุงเทวทหะเพื่อทรงคลอดพระราชบุตร จึงเสด็จพระราชดำเนินผ่านสวนลุมพินี ซึ่งในช่วงที่พระนางทรงพักพระวรกายอยู่ที่สวนลุมพินีนั้นนั่นเอง พระนางก็ประสูติพระโอรส จึงทรงเหนี่ยวกิ่งต้นสาละเพื่อทรงประคองพระวรกาย ในเวลานั้นพระโพธิสัตว์ก็ได้ประสูติได้ต้นสาละนั่นเอง ช่วงเวลาที่พระโพธิสัตว์ประสูตินั้น ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถาได้กล่าวถึงปาฏิหาริย์มากมายหลายประการ แต่ในบรรดาปาฏิหาริย์ดังกล่าวนี้มีปาฏิหาริย์ประการหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับน้ำ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมดามีอยู่ดังนี้ ในเวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จประสูติจากพระครรภ์พระมารดา ธารน้ำย่อม ปรากฏจากอากาศสองธาร เย็นธารหนึ่ง ร้อนธารหนึ่ง สำหรับสنانพระโพธิสัตว์และพระมารดา ข้อนี้เป็น”

ธรรมดาในเรื่องนี้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536 เล่ม 2: 16)

ในคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายว่า สัตว์เหล่านี้ออกจากท้องมารดาแล้วแปดเปื้อนด้วยสิ่งปฏิกูลไม่สะอาด แต่พระโพธิสัตว์ไม่เป็นเช่นนั้น ไม่ทรงแปดเปื้อนด้วยของไม่สะอาดใด ๆ ซึ่งอยู่ในพระครรภ์ของพระมารดา เป็นผู้สะอาดบริสุทธิ์ โชติช่วงประดุจแก้วมณีที่เขาวางไว้บนผ้ากาสาขาวพัสดุ ดังนั้น เพื่อจะสักการะพระโพธิสัตว์และพระมารดาของพระโพธิสัตว์ สายธารน้ำสองสายจากอากาศทำให้พระโพธิสัตว์และพระมารดาของพระโพธิสัตว์ได้รับความสดชื่นในร่างกาย (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538, เล่ม 8: 111) จะเห็นได้ว่าตั้งแต่พระโพธิสัตว์ประสูตินั้นก็มีน้ำเข้ามาเกี่ยวข้องและมีข้อสังเกตว่าน้ำในเหตุการณ์พุทธประวัติตอนนี้เป็นประดุจเครื่องบูชาแด่พระโพธิสัตว์นั่นเอง

น้ำกับการตรัสรู้

ก่อนการตรัสรู้พุทธประวัติมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำปรากฏอยู่เช่นเดียวกัน หลังจากพระโพธิสัตว์ทรงรับข้าวมธุปายาสจากนางสุชาดาแล้ว พรองค์ทรงถือถาดข้าวมธุปายาสเสด็จไปที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราที่ทำทรงสนานชื่อว่าสุปติภูริชระ ทรงวางถาดที่ฝั่งแม่น้ำเนรัญชราขึ้น เมื่อพระองค์เสด็จลงทรงสนานแล้วทรงนุ่งห่มผ้ากาสาขาวพัสดุ อันเป็นธงชัยของพระอรหันต์ ประทับ پایพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก เสวยข้าวมธุปายาสน้อยทั้งหมดที่ทรงกระทำให้เป็นปิ่น 49 ปิ่น ปิ่นหนึ่งมีขนาดเท่าจาวตาลสุก ครั้นเสวยข้าวมธุปายาสนั้น แล้วทรงถือถาดทองตรัสว่า “ ถ้าเรารู้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในวันนี้ ถาดนี้จึงทวนกระแสน้ำไป ถ้าจักไม่ได้เป็น จงลอยไปตามกระแสน้ำ ” ครั้นตรัสแล้วทรงลอยถาดไปในแม่น้ำถาดนั้นลอยทวนกระแสน้ำไปถึงกลางแม่น้ำประมาณ 80 คอก แล้วจมลง ณ ที่น้ำวนแห่งหนึ่งไปถึงภพของพญากาฬนาคราช กระทบถาดเครื่องใช้สอยของพระพุทธเจ้าในอดีตทั้ง 3 พระองค์ ส่งเสียงดังกรึก ๆ แล้วได้รองอยู่ใต้ถาดเหล่านั้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538) จากเรื่องราวดังกล่าว น้ำจึงเป็นเครื่องเสวยทวยให้แก่พระโพธิสัตว์ในการอธิฐานเพื่อตรัสรู้ธรรม

หลังจากนั้นพระโพธิสัตว์จึงเสด็จไปทางต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงรับหญ้าคา 8 กำ จากนายโสตถิยะแล้วประทับบนรัตนบัลลังก์ หลังจากนั้นพวกเทวบุตรมารได้เข้ามารุกรานพระโพธิสัตว์ด้วยอาการต่าง ๆ เพื่อขัดขวางมิให้พระองค์ตรัสรู้ หนึ่งในวิธีการขัดขวางของพวกเทวบุตรมารเหล่านั้นก็คือ การใช้น้ำเพื่อขับไล่พระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์ได้พรรณนาถึงเรื่องราวในตอนนี้อย่าง

ลำดับนั้น เทวบุตรมารจึงคิดว่า จักเอาน้ำมาท่วมทำพระสิริธัตถะให้ตายจึงบันดาลฝนหาใหญ่ให้ตั้งขึ้นด้วย อาณาภของเทวบุตรมารนั้น เมฆฝนอันมีร้อยล้นพันล้น ...ตั้งขึ้นซ้อน ๆ กันแล้วตกลงมา ด้วยกำลังแห่งสายธาร ของน้ำฝน แผ่นดินได้เป็นช่องน้อยช่องใหญ่ มหาเมฆที่ลอยมาทางส่วนเบื้องบนของป่าและต้นไม้เป็นต้น ไม่อาจให้ น้ำแม่เท่าก่อนหยาดน้ำค้างเปียกที่จีวรของพระมหาสัตว์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538) หลังจากนั้นพระโพธิสัตว์ ทรงนึกถึงพระบารมี 30 ประการ ทำให้อุปสรรคต่าง ๆ ไม่สามารถมาแผ้วพานพระองค์ได้ เพราะแผ่นดินได้ไหวจน ทำให้หมู่मारลิกหนีไปในที่สุด (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538)

ดังนั้น น้ำในพุทธประวัติตอนนี้จึงเป็นทั้งอุปสรรค และการแก้ไขไปพร้อม ๆ กัน ดังสำนวนไทยที่ว่า “หนาม ยอกเอาหนามบ่ง” คือ พญาน้ำมารบกวนพระพุทธเจ้า แต่น้ำนั้นกลับทำให้เหล่าพญามารพ่ายแพ้บารมีของพระ พุทธองค์ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วเสวยวิมุตติธรรมทั้งสิ้น 7 สัปดาห์ ในสัปดาห์ที่ 6 นั้นมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับน้ำ อยู่ กล่าวคือ ในสัปดาห์ที่ 6 พระองค์เสร็จไปยังโคนไม้มุจลินท์ ณ ที่นั้น เกิดฝนพรำอยู่ตลอด 7 วัน ครั้นนั้นพญาค ชีอุมุจลินท์เอาตัวขดเป็นวง 7 รอบ เพื่อป้องกันความหนาวแก่พระพุทธองค์ พระองค์จึงเสวยวิมุตติสุขเหมือน ประทับอยู่ในพระคันธกุฎีอันไม่คับแคบ ทรงยับยั้งอยู่ตลอดสัปดาห์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538) น้ำซึ่งได้แก่ น้ำฝนในเหตุการณ์นี้จึงเป็นปัจจัยให้พญานาคได้ปกป้องพระพุทธเจ้าอันเป็นกุศลในบุญกิริยาวัตถุ 10 ที่เรียกว่า เวทยาวัจจมัยคือ การชวนชวายเป็นกิจการงานอันเป็นกุศลนั่นเอง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต, 2538)

น้ำกับการปรินิพพาน

แม้เหตุการณ์ตอนใกล้ปรินิพพาน น้ำก็ยังมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์สมัยที่พระพุทธองค์ประชวรหนัก ใกล้จะปรินิพพานนั้น พระผู้มีพระประทับแล้วทรงกระหายน้ำจึงได้ตรัสกะท่านพระอานนท์ว่า อานนท์ เธอจงนำน้ำ มาให้เราดื่ม เรากระหายจักดื่ม น้ำ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ กราบทูลว่า ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ เมื่อคืนนี้เกรียน 500 เล่มเข้าไป น้ำนั้นมันน้อยถูกล้อเกรียนบดขุนมัวไหลไปอยู่แม่น้ำกุธานที่อยู่ไม่ ไกล มีน้ำใส จืด เย็น ขาว มีท่าเรียบ น้ำรินรมย์ พระองค์ทรงดื่มและทรงสงพระองค์ในแม่น้ำนั้น แม้ครั้งที่สอง ... แม้ครั้งที่สาม ... ท่านพระอานนท์ทูลรับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วถือบาตรไปยังแม่น้ำนั้น ครั้นนั้น แม่น้ำนั้นมีน้ำน้อยถูกล้อเกรียนบดขุนมัวไหลไปอยู่ เมื่อท่านพระอานนท์เข้าไปใกล้ น้ำก็กลับใสสะอาด ไม่ขุนมัว ไหลไป ท่านพระอานนท์ได้มีความดำริว่า น่าอัศจรรย์หนอ เหตุไม่เคยมีก็มีมาแล้ว ความที่พระตถาคตมีฤทธิ์มากมี อาณาภมาก ความจริง แม่น้ำนั้นมันมีน้ำน้อย ถูกล้อเกรียนบดขุนมัวไหลไปอยู่ เมื่อเราเข้าไปใกล้กลับใสสะอาดไม่ ขุนมัวไหลไปอยู่ ตักน้ำด้วยบาตรแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ากราบทูลว่า น่าอัศจรรย์หนอเหตุไม่เคยมีก็มี มาแล้วความที่พระตถาคตมีฤทธิ์มากมีอาณาภมาก เมื่อคืนนี้แม่น้ำนั้นมีน้ำน้อย ถูกล้อเกรียนบดขุนมัวไหลไปอยู่ เมื่อข้าพระองค์เข้าไปใกล้กลับใสสะอาดไม่ขุนมัวไหลไปอยู่ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงดื่ม น้ำ ขอพระสุคตจงทรง ดื่มน้ำเถิด พระเจ้าข้า ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงดื่มแล้ว (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538)

แม้เหตุการณ์ใกล้จะปรินิพพานนี้ น้ำได้เป็นเหตุแห่งการแสดงธรรม เพราะพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงผลกรรมที่ ทำให้พระองค์ทรงกระหายน้ำในครั้งนี้ว่าในกาลก่อน เราเป็นนายโคบาลต้อนโคไปเลี้ยง เห็นแม่โคกำลังดื่มน้ำขุนมัว จึงห้ามมัน ด้วยวิปากแห่งกรรมนั้นในภพหลังสุดนี้ (แม่) เราจะกระหายน้ำก็ไม่ได้ดื่มน้ำตามความปรารถนา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536)

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็ยังมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำอีกเช่นกัน กล่าวคือหลังจากที่พระพุทธ องค์ทรงกระทำพุทธกิจทั้งปวงก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน เช่น ทรงแสดงธรรมโปรดสุภทัตตปริพาชก ทรง แสดงธรรมต่าง ๆ แก่เหล่าพระสาวกทั้งหลายอันถือเป็นหลักการที่สำคัญของพระศาสนา เช่น การให้พุทธบริษัทถือ พระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทนพระองค์ การให้พุทธบริษัทไปสักการะสังเวชนียสถาน 4 ตำบล วิถีปฏิบัติกับพระ พุทธสรีระเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระพุทธองค์ก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536) และเมื่อพระ

พุทธองค์ทรงปรินิพพานแล้วก็ถึงการถวายพระเพลิงพระบรมศพ โดยในเหตุการณ์ดังกล่าวก็มีน้ำเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยกล่าวคือ

เมื่อท่านพระมหากัสสปะและภิกษุ 500 รูปนั้นถวายบังคมแล้ว จิตกาธารของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ไหลลงขึ้นเอง เมื่อพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าถูกเพลิงไหม้อยู่ พระอวยวะส่วนใดคือพระฉวี พระจัมมะ พระมังสะ พระนหารุ หรือพระลสิกา ถ้าเข้ามาแห่งพระอวยวะส่วนนั้นมิได้ปรากฏเลยเหลืออยู่แต่พระสรีระอย่างเดียวเมื่อเนยใสและน้ำมันถูกเพลิงไหม้อยู่ ถ้าเข้ามามิได้ปรากฏอันใด เมื่อพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าถูกเพลิงไหม้อยู่เหลืออยู่แต่พระสรีระอย่างเดียวฉนั้นเหมือนกัน บรรดาผ้า 500 คู่เหล่านั้น เพลิงไหม้เพียงผืนเท่านั้น คือผืนในที่สุดกับผืนนอก เมื่อพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าถูกเพลิงไหม้แล้ว ท่อน้ำก็ไหลลงมาจากอากาศดับจิตกาธารของพระผู้มีพระภาคเจ้าน้ำพุ่งขึ้นมาจากไม้สาละดับจิตกาธารของพระผู้มีพระภาคเจ้า พวกเจ้ามีลละเมืองกุสินาราดับจิตกาธารของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยน้ำหอมทุกชนิด (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536)

คัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่าท่อน้ำบางส่วนตกมาจากอากาศมีขนาดเท่าแขนขนาดแข้ง ขนาดลำตาล ส่วนท่อน้ำอีกส่วนออกจากกระหว่างลำต้น และระหว่างค่าคบของต้นสาละที่ยืนต้นล้อมอยู่นั้น น้ำอีกส่วนหนึ่งมีขนาดใหญ่เท่าวงอนโกชาแรกดินโดยรอบ เช่นเดียวกับพวงแก้วผลึกผุดขึ้นดับจิตกาธาร และเมื่อไฟกำลังไหม้จิตกาธารนั้นอยู่ เปลวไฟก็พุ่งขึ้นจากกระหว่างกิ่ง ค่าคบและใบของต้นสาละที่ยืนต้นล้อมอยู่ ใบกิ่ง หรือ ดอกไม้ไม้ไหม้เลย ทั้งมดแดง ทั้งลิง ทั้งสัตว์เล็ก ๆ เทียวไปได้ระพว้างเปลวไฟ น้ำในเหตุการณ์ตอนนี้ก็แปลกเช่นเดียวกับเหตุการณ์ตอนประสูติก็คือเป็นน้ำที่เกิดขึ้นเพื่อเป็นการบูชาพระพุทธองค์

น้ำกับหลักไตรลักษณ์ในพุทธปรัชญา

อนิจจัง: การเปลี่ยนแปลงสถานะของน้ำ น้ำเป็นตัวอย่างที่สมบูรณ์แบบของหลักอนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ในพุทธศาสนา โดยแสดงให้เห็นผ่านการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ การเปลี่ยนสถานะอย่างต่อเนื่องระหว่างของแข็งของเหลว และก๊าซ วัฏจักร น้ำที่ไม่มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุด (พระพรหมคุณาภรณ์, 2562) การไม่สามารถดำรงอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป และการประยุกต์ใช้ในทางธรรม พระพุทธองค์ตรัสในสังยุตตนิกายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540) สอนให้เห็นความไม่จีรังของชีวิต ผูกการปล่อยวางไม่ยึดมั่น เข้าใจธรรมชาติของการเกิด-ดับ ทุกขัง: น้ำที่ไม่สงบกับความทุกข์ของจิต ลักษณะของน้ำที่แสดงทุกข์ คลื่นน้ำที่ปั่นป่วนไม่สงบทำลายทุกสิ่ง น้ำขุ่นมัวที่มองไม่เห็น การเปรียบเทียบกับสภาพจิต ในมัชฌิมนิกาย ตรัสว่า “จิตที่ไร้สมาธิ ย่อมปั่นป่วนดั่งน้ำถูกพายุพัด” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539) จิตที่ถูกกิเลสครอบงำนำความทุกข์ความโกรธทำลายสติปัญญา ต้องฝึกสมาธิเพื่อให้จิตสงบ อนัตตา: น้ำไม่มีตัวตนแท้จริง ลักษณะอนัตตาของน้ำ ต้องอาศัยปัจจัยภายนอก (อุณหภูมิ ความดัน) ประกอบด้วยธาตุและรวมตัวกันชั่วคราวไม่มีสาระสำคัญที่ตายตัว ข้อคิดทางธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ (2562) อธิบายว่า “น้ำในแม่น้ำคือน้ำเดียวกันแท้หรือ น้ำที่เห็นในขณะนี้ไม่ใช่หยดน้ำเดิมจากขณะก่อน” สอนไม่ให้ยึดมั่นในตัวตน เห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง พัฒนาปัญญาเข้าใจธรรมชาติจริง

น้ำกับการเสริมสร้างสิริมงคล

น้ำพุทมนต์ เป็นน้ำที่ผ่านการทำพิธีกรรมทางพุทธศาสนา โดยพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์หรือสวดคาถาลงในน้ำ เพื่อให้เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังทางจิตวิญญาณ น้ำพุทมนต์ถือเป็นสัญลักษณ์ของความสิริมงคลและความบริสุทธิ์ มักถูกใช้ในพิธีกรรมสำคัญต่างๆ เพื่อเสริมสร้างความเป็นมงคลและขจัดสิ่งไม่ดี การเจริญน้ำพุทมนต์ในพระพุทธศาสนาเป็นขั้นตอนหนึ่งเพื่อให้เกิดสิริมงคลในการประกอบพิธีต้องมียोगค์ประกอบสำคัญ เป็นต้นว่าการจัดเตรียม เครื่องประกอบพิธี การสวด ผู้ประกอบพิธี ตลอดทั้งผู้ร่วมพิธี ถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้พิธีนั้นมี

ความศักดิ์สิทธิ์ ดังพระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวถึง “พิธีกรรมเป็นสิ่งที่ทำให้คนเตรียมกาย วาจา และ ใจ ให้เกิดความพร้อมเพรียงกันที่จะประกอบพิธีกรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551)

น้ำพุทมนต์ คือ น้ำที่ผ่านพิธีปลุกเสก น้ำพุทมนต์สามารถนำมาใช้ในงานประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ หรือผ่านการปลุก เสก (สวด) ของพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ผู้มีวิชาอาคม โดยมีมาจากความเชื่อในสมัยพุทธกาลได้มีเหตุการณ์เกิดพุทพิกขัยในกลุ่มเจ้าลิฉวี ที่เมืองเวสาลี การประกอบพิธีน้ำพุทมนต์นั้นต้องเตรียม สถานที่ น้ำพุทมนต์ ภาชนะชั้นใส่น้ำพุทมนต์ ด้ายสายสิญจน์ อาสนะสำหรับพระสงฆ์ที่มาเจริญพุท มนต์ เทียนไข และห้อยคาหรือไม้ระยม ในการใช้ประพรมน้ำมนต์ ชาวพุทธมีคติความเชื่อในพระ รัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งของชาวพุทธ และมีอานุภาพมากทั้งอานุภาพพุทคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ ดังนั้น ชาวพุทธจึงเชื่อว่าพระรัตนตรัยนั้นเป็นสิ่งที่ เป็นมงคลสูงสุดจะประกอบพิธีน้ำพุทมนต์ก็ระลึก ถึงคุณพระรัตนตรัยทั้ง 3 ประการ นั่นเอง (สุชาติ บุญชญาณนท์, 2561)

น้ำพระพุทมนต์ จะใช้ในงานอันเป็นมงคล เช่น แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ และงานอายุวัฒนมงคล ในอรรถกถา ธรรม พระพุทองค์ได้รับสั่งให้พระอานนทเถระ ผู้เป็นพุทอุปฐากทำน้ำพระพุทมนต์ ในคราวเกิดภัยพิบัติ 3 ประการ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554) คือ สมัยที่มีข้าวยากหมากแพง มีมนุษย์ญัตติปีศาจและเกิดอหิวาตกโรค ซึ่งระบด ณ เมืองเวสาลีเมื่อท่านได้เรียนเอารัตนสูตร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554) จากพระพุทองค์แล้วท่านพระอานนทได้สาธยายพุทมนต์ และประพรมน้ำพระพุทมนต์ไปตามสถานที่ต่างๆ ผลปรากฏว่า ภัยพิบัติ 3 ประการ ก็บรรเทา และหายไปที่สุด ข้อปฏิบัตินี้พุทศาสนิกชนมีความเชื่อว่าน้ำพระพุทมนต์สามารถจัดปัดเป่าความโชคร้ายหรือภัยพิบัติต่างๆ ได้ ในการทำน้ำพระพุทมนต์พระสงฆ์จะสาธยายพระปริตร ด้วยสมาธิที่แน่วแน่น้ำจึงกลายเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ หรือน้ำพระพุทมนต์อาศัยความมั่นคง และความที่จิตของพระสงฆ์ผู้สวดเป็นสมาธิ และความเชื่อมั่นในพระคุณของพระรัตนตรัยของพุทศาสนิกชนนั่นเอง น้ำศักดิ์สิทธิ์ในพุทปรัชญาเป็นน้ำที่ได้รับการถ่ายทอดพลังจากพระธรรมและ คำสอนของพระพุทเจ้า ผ่านการสวดมนต์หรือการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา น้ำนี้ถือเป็นสื่อกลางของความบริสุทธิ์และพลังศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลและความเจริญรุ่งเรือง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) น้ำศักดิ์สิทธิ์ คือ น้ำที่เกิดขึ้นจากใต้พื้นดินตามธรรมชาติ เป็นน้ำที่เชื่อกันว่าสามารถนำมารักษาการเจ็บไข้การป่วยช่วยรักษาโรคต่างๆ ได้เช่น โรคปวดหลัง ปวดเอว ปวดท้อง ปวดศีรษะเป็นโรคง่ายเปลี่ยเสียขา หรือโรคอื่นๆ อีกมากมายเมื่อนำน้ำมาอาบ ต้ม โรคนั้นๆ ก็จะหายตามความเชื่อและเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตอีกด้วย ผู้คนที่นับถือพระพุทศาสนามีความเชื่อว่าเมื่อจะประกอบพิธีกรรมใดๆ มักจะใช้น้ำมาเป็นองค์ประกอบเพราะถือว่าน้ำเป็นธาตุที่สร้างความอ่อนโยนและร่มเย็นและเมื่อนำมาใช้ประกอบในพิธีกรรมใด ก็ต้องประกอบด้วยเจตนารมณ์ 3 ประการ คือ คนดี เจตนาดี และพิธีการดี จึงถือว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์

น้ำกับการพระราชพิธีในราชสำนัก

น้ำมีความสำคัญอย่างยิ่งในพระราชพิธีต่างๆ ของราชสำนักไทย โดยเฉพาะในพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับการขึ้นครองราชย์หรือการเสริมสร้างความมั่นคงของราชบัลลังก์ น้ำราชาภิเษกและน้ำพิพัฒน์สัตยาเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในพระราชพิธีสำคัญๆ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นมงคลและความศักดิ์สิทธิ์

น้ำราชาภิเษก เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งเป็นพิธีสำคัญในการขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ไทย น้ำราชาภิเษกถือเป็นสัญลักษณ์ของการรับพระราชอำนาจและความชอบธรรมในการปกครองประเทศ กระบวนการเตรียมน้ำราชาภิเษก: น้ำราชาภิเษกได้มาจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ทั่วประเทศ เช่น แม่น้ำสำคัญๆ และแหล่งน้ำที่มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย น้ำเหล่านี้ถูกนำมาผสมกันและผ่านพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อให้เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ (กรมศิลปากร, 2562)การใช้ในพระราชพิธี: ในพระราชพิธีบรม

ราชาภิเษก พระมหากษัตริย์จะทรงสรงน้ำราชาภิเษกเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการรับพระราชอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ (กรมศิลปากร, 2562)

น้ำพิพัฒน์สัตยา น้ำพิพัฒน์สัตยาเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ซึ่งเป็นพิธีที่ข้าราชการและผู้ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ต้องดื่มน้ำศักดิ์สิทธิ์นี้เพื่อแสดงความจงรักภักดีและสัตย์ซื่อต่อพระมหากษัตริย์กระบวนการเตรียมน้ำพิพัฒน์สัตยา: น้ำพิพัฒน์สัตยาถูกเตรียมขึ้นโดยการนำน้ำจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์มาผสมกันและผ่านพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อให้เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ (กรมศิลปากร, 2562) การใช้ในพระราชพิธี: ในพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ข้าราชการและผู้ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์จะดื่มน้ำศักดิ์สิทธิ์นี้เพื่อแสดงความจงรักภักดีและสัตย์ซื่อต่อพระมหากษัตริย์ (กรมศิลปากร, 2562)

น้ำในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

น้ำมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา โดยเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ การชำระล้าง และการถ่ายทอดบุญกุศล พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับน้ำ เช่น พิธีกรวดน้ำ สรงน้ำพระธาตุ และเถราภิเษก (ฮตสงฆ์) ล้วนสะท้อนถึงความเชื่อมโยงระหว่างน้ำกับหลักธรรมทางพุทธปรัชญา

พิธีกรวดน้ำ พิธีกรวดน้ำเป็นพิธีกรรมที่ทำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับหรือเจ้ากรรมนายเวร โดยการรินน้ำลงบนพื้นหรือภาชนะพร้อมกับกล่าวคำอุทิศบุญ น้ำในพิธีกรวดน้ำเป็นสัญลักษณ์ของการไหลเวียนของบุญกุศล จากผู้ทำบุญไปสู่ผู้รับบุญ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) ผู้ทำพิธีจะรินน้ำลงบนพื้นหรือภาชนะ พร้อมกับกล่าวคำอุทิศบุญ เช่น อิหัง เม ญาตินัง โหตุ (ขอส่วนบุญนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า) (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545) ความเชื่อ เชื่อว่าการกรวดน้ำช่วยให้บุญกุศลไหลไปถึงผู้ล่วงลับหรือเจ้ากรรมนายเวรได้อย่างรวดเร็ว (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

สรงน้ำพระธาตุ พิธีสรงน้ำพระธาตุเป็นพิธีกรรมที่ทำเพื่อแสดงความเคารพบูชาต่อพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า โดยการใช้น้ำสะอาดประพรมหรือสรงลงบนพระธาตุ น้ำในพิธีสรงน้ำพระธาตุเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์และการชำระล้างจิตใจ (พระพรหม คุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) ผู้ร่วมพิธีจะใช้น้ำสะอาดประพรมหรือสรงลงบนพระธาตุ พร้อมกับกล่าวคำบูชาและตั้งจิตอธิษฐาน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545) เชื่อว่าการสรงน้ำพระธาตุช่วยเสริมสร้างบุญกุศลและความเป็นสิริมงคลในชีวิต (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

เถราภิเษก (ฮตสงฆ์) พิธีเถราภิเษกหรือฮตสงฆ์เป็นพิธีกรรมที่ทำเพื่อแสดงความเคารพและขอบคุณพระสงฆ์ โดยการใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์ประพรมหรือสรงลงบนมือพระสงฆ์ น้ำในพิธีเถราภิเษกเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์และการถ่ายทอดพลังศักดิ์สิทธิ์จากพระสงฆ์สู่ผู้ทำพิธี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) ผู้ทำพิธีจะใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์ประพรมหรือสรงลงบนมือพระสงฆ์ พร้อมกับกล่าวคำขอบคุณและอธิษฐาน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545) เชื่อว่าการทำพิธีเถราภิเษกช่วยเสริมสร้างบารมีบุญกุศลและความเป็นสิริมงคลในชีวิต

น้ำกับความเปรียบคตินิยามคำสอนและการบรรลุธรรม

ในพระไตรปิฎกมีพระสูตรหลายพระสูตรที่ใช้คำซึ่งหมายถึงน้ำเป็นชื่อพระสูตร แสดงให้เห็นว่าน้ำมีความสำคัญ เช่น นทีสูตร ว่าด้วยอุปมาด้วยแม่น้ำ คังคาสูตร ว่าด้วยแม่น้ำคังคาอุปสูตร ว่าด้วยน้ำขึ้นน้ำลง สมุทตสูตร ว่าด้วยสมุทร ทุตติยสมุทตสูตร ว่าด้วยสมุทรสูตรที่ 2 โขมตรณสูตร ว่าด้วยการข้ามโอชะ ปารังคมสูตร ว่าด้วยธรรมที่ไปถึงฝั่ง การอาบน้ำในพระศาสนา และทำให้เย็นเหมือนแม่น้ำ เป็นต้น ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำในพระสูตรต่าง ๆ เหล่านี้สะท้อนแนวคิดสำคัญทางพุทธศาสนา โดยแสดงให้เห็นกิเลส สังสารวัฏ และหนทางสู่นิพพาน

ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำที่แสดงกิเลส

ในพระสูตรต้นตปิฎกมีพระสูตรที่ใช้ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำเพื่อแสดงถึงกิเลสโดยเปรียบกับไฟซึ่งเป็นคู่ตรงข้ามกับน้ำ ดังในสังยุตตนิกาย ชนธวรรค สฬายตนวรรค มหาวารวรรค ในอังคุตตรนิกาย สัตตก-อฏฐก-นวกนิบาต เป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นความเปรียบที่ดองว่าไฟคือกิเลส ทำให้มนุษย์ทุกข์ร้อน โดยแสดงให้เห็นความร้อน การเผาผลาญ การเผาไหม้ และผลจากการถูกเผาไหม้ ซึ่งทำให้เกิดความเดือดร้อน เกิดความทุกข์ ตัวอย่างคือ อาทิตตสูตรที่ 1 ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค เปรียบว่าเมื่อไฟไหม้เรือน เจ้าของเรือนไม่อาจนำสิ่งของออกไปได้เพราะไฟไหม้ ของนั้นก็ไม่มีประโยชน์ใด เปรียบได้กับหมู่สัตว์ย่อมถูกขราและมรณะเผาไหม้ จึงควรรู้จักใช้สอยและให้ทาน อันจะนำไปสู่สวรรค์พระสูตรนี้ใช้ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำคือไฟซึ่งเป็นคู่ตรงข้ามกับน้ำ ได้แก่ ไฟ ไหม้ และ เผา เนื้อความมีดังนี้

อาทิตตสูตรที่ 1

เทวดานั้นยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคว่า เมื่อเรือนถูกไฟไหม้แล้ว เจ้าของเรือนขนเอาภาชนะใดออกไปได้ ภาชนะนั้นย่อมเป็นประโยชน์แก่เขา ส่วนสิ่งของที่มีได้ขนออกไปย่อมไหม้ในไฟนั้น ฉนใด ๆ โลก (คือหมู่สัตว์) อันขราและมรณะเผาแล้ว ก็ฉนนั้นควรนำออก (ซึ่งโภคสมบัติ) ด้วยการให้ทาน เพราะทานวัตถุที่บุคคลให้แล้ว ได้ชื่อว่านำออกดีแล้ว ๆ ทานวัตถุที่บุคคลให้แล้วนั้นย่อมมีสุขเป็นผลที่ยังมิได้ให้ย่อมไม่เป็นเหมือนเช่นนั้น โจรยังปล้นได้ พระราชายังริบได้ เพลิงยังไหม้ได้ หรือสูญหายไปได้ ขอนึ่งบุคคลจำต้องละร่างกายพร้อมด้วยสิ่งเครื่องอาศัยด้วยตายจากไป ผู้มีปัญญารู้ชัด ดังนี้แล้ว ควรใช้สอยและให้ทาน

เมื่อได้ให้ทานและใช้สอยตามควรแล้ว จะไม่ถูกติดิน เข้าถึงสถานที่อันเป็นสวรรค์ ฯ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, 2514)

ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำที่แสดงสังสารวัฏ

พระสูตรที่มีความเปรียบเกี่ยวกับน้ำที่แสดงสังสารวัฏมักแสดงอันตรายของการเวียนว่ายในสังสารวัฏ เช่น สมุทตสูตร คงคาสูตร และ อပ္ปยุตตสูตร สมุทตสูตร เป็นพระสูตรที่ปรากฏบ่อยครั้งโดยใช้ชื่อซ้ำกันแต่มีเนื้อความต่างกันปรากฏทั้งใน นิทานวรรค สฬายตนวรรค และมหาวารวรรค ตัวอย่างในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค มหาสมุทรคือสังสารวัฏเป็นดั่งห้วงน้ำใหญ่ ข้ามได้ยากเพราะมีอันตรายและน่ากลัว มีทั้งคลื่น น้ำวน สัตว์ร้ายและผีเสื้อน้ำ มหาสมุทรจึงเปรียบได้กับกิเลสอันมีรูป เป็นต้น หากผู้ใดอดทนอดกลั้นต่อกิเลส ข้ามห้วงสมุทรขึ้นถึงฝั่ง ตั้งอยู่บนบกได้ก็เห็นว่าผู้นั้นข้ามพ้นอันตรายต่างๆ และถึงที่สุดแห่งโลกแล้ว ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำในพระสูตรนี้คือ สมุทรและห้วงน้ำใหญ่ หมายถึงสังสารวัฏ ข้ามถึงฝั่ง คือการบรรลุนิพพาน เนื้อความเป็นดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ไม่ได้ดับแล้ว ย่อมกล่าวว่า สมุทตสูตรที่ 1 สมุทร ๆ ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย สมุทตนั้นไม่ชื่อว่าเป็นสมุทรในวินัยของพระอริยเจ้า ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมุทตนั้นเรียกว่า เป็นแอ่งน้ำใหญ่ เป็นห้วงน้ำใหญ่ ดูกรภิกษุทั้งหลาย จักขุเป็นสมุทรของบุรุษ กำลังของจักขุนั้นเกิดจากรูป บุคคลโดยย้อมอดกลั้นกำลังอันเกิดจากรูปนั้นได้ บุคคลนี้เรียกว่า เป็นพราหมณ์ ข้ามสมุทรคือจักขุ ซึ่งมีทั้งคลื่นมีทั้งน้ำวน มีทั้งสัตว์ร้ายมีทั้งผีเสื้อน้ำ แล้วขึ้นถึงฝั่งตั้งอยู่บนบก ฯลฯ ใจเป็นสมุทรของบุรุษ กำลังของใจนั้นเกิดจากธรรมารมณ์ บุคคลโดยย้อมอดกลั้นกำลังอันเกิดจากธรรมารมณ์นั้นได้ บุคคลนี้เรียกว่าเป็นพราหมณ์ข้ามสมุทรคือใจได้ ซึ่งมีทั้งคลื่น มีทั้งน้ำวน มีทั้งสัตว์ร้าย มีทั้งผีเสื้อน้ำ แล้วขึ้นถึงฝั่งตั้งอยู่บนบก ฯพระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นได้ตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้จบลงแล้วจึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปว่าบุคคลใดข้ามสมุทรนี้ ซึ่งมีทั้งคลื่น มีทั้งน้ำวน มีทั้งสัตว์ร้าย มีทั้งผีเสื้อน้ำ น่าน้ำหวาดกลัว ข้ามได้ แส้นยากได้แล้ว บุคคลนั้นเราเรียกว่า เป็นผู้เรียนจบเวท อยู่จบพรหมจรรย์ ถึงที่สุดแห่งโลก ข้ามถึงฝั่งแล้ว ฯ (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, 2514, เล่ม 18: 191) จบสูตรที่ 1

ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำที่แสดงหนทางสู่นิพพาน

พระสูตรที่มีความเปรียบเกี่ยวกับน้ำที่แสดงหนทางสู่นิพพาน ส่วนใหญ่จะแสดงถึงการจะกิเลส และการใช้ธรรมะดับกิเลส ซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุนิพพาน เช่น โขขสูตร โขขตรณสูตรที่ 1 ปารสูตร วัตถุปมสูตร และพระสูตรที่เป็นชื่อแม่น้ำสำคัญ 5 สายของอินเดีย

ใน โขขสูตร ว่าด้วยโอะมะ กล่าวถึงโอะมะว่าหมายถึงห้วงน้ำคือกิเลส มี 4 ประการ ได้แก่ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา การเจริญอริยมรรคทำให้โอะมะได้ เนื้อความมีดังนี้

โขขสูตร

สาวตถินิทานา คุกรภิกษุทั้งหลาย โอะมะ 4 อย่างนี้ 4 อย่างเป็นไฉน ได้แก่ โอะมะคือกาม 1 โอะมะคือภพ 1 โอะมะคือทิฏฐิ 1 โอะมะคืออวิชชา 1 คุกรภิกษุทั้งหลาย โอะมะ 4 อย่างนี้แล ฯ

คุกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญอริยมรรคอัน ประกอบด้วยองค์ 8 เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไปเพื่อละโอะมะ 4 อย่างนี้แล ฯลฯ ภิกษุควรเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ฯลฯ (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, 2514)

ความเปรียบมีความสำคัญในการสื่อธรรมที่ลึกซึ้งซึ่งเป็นการเปรียบสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน ความเปรียบจึงเป็นกลวิธีทางการสอนที่สำคัญ ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำที่ปรากฏในพระสูตรแสดงให้เห็นว่าความเปรียบเกี่ยวกับน้ำมีความสำคัญและปรากฏสืบเนื่องมาตั้งแต่พระไตรปิฎกกระทงอรรถกถาชาดกโดยแสดงกิเลส สังสารวัฏ และหนทางสู่นิพพาน มักเปรียบสังสารวัฏว่าเป็นดัง “ห้วงน้ำใหญ่” และ “โอะมะ” เพื่อแสดงอันตรายและความน่ากลัว การบรรลุนิพพานเปรียบดัง “การข้ามฝั่ง” การที่มนุษย์ยังเวียนว่ายในสังสารวัฏเปรียบดังการ “จม” หนทางสู่นิพพานเริ่มด้วยการรักษาศีล เพราะศีลเป็นเครื่อง “ชำระ” ให้มนุษย์เป็นผู้ “สะอาดและบริสุทธิ์” และยังเปรียบ “ไฟ” เป็นกิเลสที่ทำให้มนุษย์ทุกข์ร้อน การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำเหล่านี้ยังคงปรากฏในอรรถกถาชาดกเพื่อสื่อแนวคิดมรรคาสู่นิพพาน

ความเปรียบน้ำกับการบรรลุธรรม

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการเรียนรู้สรรพสิ่งเพื่อการเรียนรู้ธรรมชาติของมนุษย์ในการที่จะดำรงชีวิตอยู่ให้สอดคล้องกับธรรมชาติเช่นเดียวกันกับน้ำที่มีการปรับตัวเอง เรียนรู้พัฒนาตนเอง ไม่ขัดแย้ง ไม่แข่งขัน มีแต่การผสมผสานเกื้อกูลเกื้อหนุนให้เกิดความสมดุล มนุษย์ต้องรู้จักปรับตัว เรียนรู้พัฒนาตนเอง ไม่ขัดแย้ง ไม่แข่งขัน แต่เกาะเกี่ยวอยู่ด้วยสติปัญญาจะทำให้มีที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวนำไปสู่การพัฒนาจิตที่ยั่งยืนจนจิตหลุดพ้นจากอวิชชากิเลสได้

น้ำกับการเปรียบเทียบเพื่อการบรรลุ

พระพุทธองค์ตรัสสอนเรื่อง น้ำแก่พระราหุล ในจุฬาราลูวาสูตรว่า “ราหุล เธอเห็นน้ำที่เหลือน้อยอยู่หนึ่งหนึ่งในภาชนะน้ำนี้ไหม” “เห็นแล้ว พระพุทธเจ้าข้า” “ราหุล ความเป็นสมณะของบุคคลผู้ไม่มีความละอายในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้อยู่กัน ก็มีอยู่หนึ่งหนึ่งเหมือนน้ำที่เหลือน้อยอยู่หนึ่งอย่างนี้

จากนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่าน้ำที่เหลือน้อยหนึ่งทั้ง แล้วตรัสว่า “ราหุล เธอเห็นน้ำหนึ่งหนึ่งที่เราทิ้งไหม” “เห็นแล้ว พระพุทธเจ้าข้า” “ราหุล ความเป็นสมณะของบุคคลผู้ไม่มีความละอายในการกล่าวเท็จ ทั้งที่รู้อยู่ก็มีหนึ่งหนึ่งเหมือนน้ำที่เหลือน้อยอยู่หนึ่งอย่างนี้ จากนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคว่ำภาชนะน้ำนั้น แล้วตรัสกับท่านพระราหุลว่า “ราหุล เธอเห็นภาชนะน้ำที่คว่ำไหม” “เห็นแล้ว พระพุทธเจ้าข้า” “ราหุล ความเป็นสมณะของบุคคลผู้ไม่มีความละอายในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้อยู่ก็เหมือนภาชนะน้ำที่คว่ำแล้วอย่างนี้” จากนั้น พระผู้

มีพระภาศทรงหงายภาชนะน้ำนั้นขึ้นแล้วตรัสกับท่านพระราหุลว่า “เธอเห็นภาชนะน้ำอันว่างเปล่านี้ไหม” “เห็นพระพุทธเจ้าข้า” “ราหุล ความเป็นสมณะของบุคคลผู้ไม่มีความละอายในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ยู่ก็เหมือนภาชนะน้ำที่ว่างเปล่าอย่างนี้” (Tipitaka 13/108/177-119) เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงจุฬาราลูโรวาทสูตรที่ว่าด้วยภาชนะน้ำเปล่า เพื่อให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากที่ไม่ดี

การพัฒนาสู่การพัฒนากาย ศีล สมาธิ และปัญญาจากนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสสอนท่านพระราหุลด้วยมหาจุฬาราลูโรวาทสูตร ซึ่งว่าด้วยเรื่องกัมมฐานธาตุ 5 อย่าง คือ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน, อาโปธาตุ ธาตุน้ำ, เตโชธาตุ ธาตุไฟ, วาโยธาตุ ธาตุลม และอากาศธาตุ ช่องว่าง โดยให้ใช้ปัญญาพิจารณาเห็นตามสภาพที่จริงว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นมัน มันไม่ใช่ อัตตาของเรา” แล้วจึงตรัสสอนให้เจริญจิตภาวนาอันเสมอด้วยธาตุ 5 (Tipitaka/13/114/121/126-133) ในขณะนั้น พระราหุลมีจิตสมนัสปีติในคำสอนส่งกระแสจิตไปตามอาณาปานสติ 16 ชั้นเจริญภาวนาจนจิตหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสได้บรรลุอรหัตตผลเป็นพระอรหันต์

น้ำกับการนำมาใช้เพื่อการบรรลุ

การใช้น้ำและการเป็นอยู่ที่เนื่องด้วยน้ำมีมาอย่างยาวนานและแนบแน่นมานาน เพราะเป็นกระบวนการเชื่อมโยง และผูกพันกับกับชีวิตของคนตั้งแต่แรกเกิดจนตาย ถ้ารู้จักใช้ประโยชน์จากน้ำดังเช่นกรณีของพระปฏาจาราเถรี ในวันหนึ่ง พระเถรีเอาหม้อตักน้ำล้างเท้าแล้วเทน้ำลงไป น้ำนั้นไหลไปไปได้หน่อยหนึ่งก็ขาดสาย ครั้งที่ 2 น้ำที่พระเถรีเทลงไปนั้นได้ไหลไปมากกว่าเดิมหน่อยหนึ่ง ครั้งที่ 3 น้ำที่เทลงไป ได้ไหลไปมากกว่านั้นอีก พระเถรีได้ใช้น้ำให้เป็นประโยชน์โดยเปรียบเทียบกับวัยของคนว่า “สัตว์เหล่านี้ ตายเสียในปฐมวัยก็มี เหมือนกับน้ำที่เราเทลงไปครั้งแรก ตายเสียในมัชฌิมวัยก็มีเหมือนกับเทน้ำลงไปในครั้งที่ 2 ซึ่งไหลไปได้มากกว่าเดิม, ตายเสียในปัจฉิมวัยก็มีเหมือนกับน้ำที่เราเทลงไปในครั้งที่ 3 ไหลไปได้ไกลกว่านั้น” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554) ในขณะที่พระเถรีกำลังพิจารณาโดยแยกกายอยู่นั้น พระพุทธองค์ทรงแผ่พระรัศมีไปประหนึ่งว่าประทับอยู่เฉพาะหน้าพระเถรีแล้วตรัสว่า “ ผู้เห็นความเกิดและความดับ แม้มีชีวิตอยู่ เพียงวันเดียวประเสริฐกว่าผู้ไม่เห็นความเกิดและความดับ ที่มีชีวิตอยู่ตั้ง 100 ปี ” ในเวลาจบพระธรรมเทศนา พระปฏาจาราเถรีได้บรรลุอรหัตตผลเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย (Tipitaka 25/113/65)

สรุป

“น้ำ” เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย โดยส่วนมากบุคคลทั่วไปมักจะพิจารณาเห็นประโยชน์ของน้ำในด้านกายภาพมากกว่าประโยชน์ด้านอื่น แต่น้ำในฐานะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางศาสนานั้น ไม่ค่อยมีผู้ใดให้ความสำคัญมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง น้ำที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับศาสดาในศาสนานั้น ๆ ศาสนาพุทธก็เช่นเดียวกันที่มีเรื่องราวของน้ำปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา เรื่องที่ปรากฏเด่นชัดมากที่สุดประการหนึ่งก็คือเรื่องน้ำที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์พุทธประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กล่าวได้ว่าในประวัติของพระพุทธเจ้านั้นมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำนับตั้งแต่เวลาที่พระองค์ประสูติจนถึงการเสด็จดับขันธปรินิพพานซึ่งแทรกอยู่ในเหตุการณ์ของพุทธประวัติล้วนมีนัยในการแสดงธรรมแทรกอยู่ไม่ว่าจะเป็นการประสูติ การตรัสรู้ หรือแม้กระทั่งการปรินิพพาน “น้ำ” ในทุกเหตุการณ์มีคติธรรมที่ลึกซึ้งแทรกอยู่เสมอทั้งนี้เป็นเพราะว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นบรมครูผู้ยอดเยี่ยมของโลก ดังนั้นเหตุการณ์ตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ย่อมนำมาใช้เพื่อการแสดงธรรมอันเป็นประโยชน์แก่เวไนยสัตว์ได้ทั้งสิ้น พระพุทธเจ้ามีพระสัพพัญญุตญาณอันสามารถส่งสอนเวไนยสัตว์ทั้งหลายให้ได้รับอรรถาแห่งธรรม ดุจสายน้ำที่เย็นฉ่ำซึ่งดับความทุกข์ร้อนในใจอันถูกแผดเผาด้วยไฟกิเลสได้อย่างสงบ

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2562). *พระราชพิธีบรมราชาภิเษก*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- โฆสิต ไชยประสิทธิ์. (2562). น้ำศักดิ์สิทธิ์: การสร้างเครือข่ายสังคมล้านนา. *วารสารช่วงฉาย*, 14(มกราคม-กันยายน), 87.
- ตรงใจ หุตางกูร. (2554). มหาอุทกภัยในตำนาน. *จดหมายข่าวศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)*, 14(74), 19-21.
- ธรรมภิกขุ, พ. (2545). *ธรรมบท*. ธรรมสภา.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2550). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์*. วัดราชโอรสาราม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2545). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: [สำนักพิมพ์ไม่ระบุ].
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2540). *พระไตรปิฎกภาษาไทย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2536). *พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่ม 8 ภาค 1*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2536). *พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อปทาน เล่ม 8 ภาค 2*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2536). *พระสูตรและอรรถกถาแปล ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม 2 ภาค 1 (พิมพ์ซ้ำ)*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2554). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย (เล่ม 18)*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์ สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- สุชาติ บุชัยชยานนท์. (2561). ความเชื่อเรื่องน้ำพุทมนต์สำหรับพุทธศาสนิกชน. *วารสารน้อมองแหกรพุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, 5(1), 25.
- สุภัค มหาราการ. (2552). *ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำกับมรรคานุภาพในอรรถกถาชาดก (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)*.
- หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา). (2514). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 15: พระสุตตันตปิฎก เล่ม 7 สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพมหานคร: หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์.
- หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา). (2514). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 16: พระสุตตันตปิฎก เล่ม 8 สังยุตตนิกาย นิทานวรรค (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพมหานคร: หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์.
- หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา). (2514). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 18: พระสุตตันตปิฎก เล่ม 10 สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพมหานคร: หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์.

